

ПСИХОАНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕЖИВАННЯ МІГРАЦІЇ¹

Енн Емос, навчаючий психоаналітик та супервізор Британського психоаналітичного товариства
Почесний секретар Мелані Кляйн Трасту, багаторічний викладач
Українських кляйніанських семінарів та членкиня британського
Координаційного комітету проєкту «Допомога допомагаючим»,
м. Единбург, Шотландія

PSYCHOANALYTIC EXPLORATIONS ON INTERNAL EXPERIENCES OF MIGRATION

Anne Amos, a Training and Supervising Psychoanalyst of the British Psychoanalytic Society
Honorary Secretary of the Melanie Klein Trust, for many years teacher on the Kleinian seminars in Ukraine
and member of British Steering Committee of “Help for the helpers” project,
Edinburgh, Scotland
<https://orcid.org/0000-0002-0928-2310>
anneamos56@gmail.com

Переклад – Вікторія Слюсаренко
Редагування – Марія Будя
Наукове редагування – Ігор Романов

Вступ. Зазвичай міграція розглядається як зовнішня подія, яка передбачає покидання географічної локації свого дому й облаштування в іншій локації. Пошук нових можливостей є частиною життя, але разом із ним неминуче приходить біль сепарації, втрати на скорботи. Міграція для більшості людей, чи то добровільна, чи вимушена, несе із собою як надію на щось краще, так і біль щодо того, що було залишено, але, звичайно, усе це може бути в різних пропорціях. Утеча з країни через страх за своє життя чи від репресивного режиму значно відрізняється від депортації і також відрізняється від пошуку кращих економічних умов або переїзду до партнера з іншої країни. Усі ці фактори, які супроводжують міграцію, роблять цей досвід унікальним для кожної людини з її власними внутрішніми та зовнішніми обставинами. Міграція, чи то вимушена, чи бажана, є вели-

чезною, можливо, навіть найбільш визначною подією в житті багатьох людей.

Мета статті. Я б хотіла разом із вами розглянути реверберації цієї дуже важливої зовнішньої події у внутрішньому світі людини на прикладах із літератури та клінічної практики.

Аналіз останніх досліджень. Для початку я б хотіла звернутися до ідей аналітиків Л. та Р. Грінберг, які найбільш об’ємно писали щодо перипетій еміграції в психоаналітичній перспективі (Grinberg & Grinberg, 1999). Вони вважають, що процес міграції кожної людини відбувається в чотири фази, хоча в реальності для більшості людей вони набагато менш чіткі та визначені, ніж вони описують, і я припускаю, що остання із цих чотирьох фаз є радше ідеальним варіантом, аніж реальністю, – до цього ми повернемося пізніше.

Перша фаза – це сильний сум за всім, що було втрачене, страх невідомого, глобальне переживання самотності, депривації та безпомічності. Друга фаза може бути маніакальною, де індивід переживає зміни й переоцінку всього в новій ситуації, знецінюючи те, що залишилося позаду. Третя фаза – це глибокий сум за втраченим світом чи ностальгія: людина переживає біль і починає інкорпорувати

¹ Стаття була представлена як доповідь «Про міграцію як внутрішній процес» на Українському кляйніанському семінарі 22.11.2024.

вати елементи нової культури, усвідомлюючи, що великою мірою почуття втрати раніше нею заперечувалося. І нарешті фаза, у якій скорбота опрацьовується та відбувається інтеграція рідної та нової культури без потреби у відмові від першої про втрачене. На думку Грінбергів, «це збагачує его та дозволяє з'явитися більш розвинутому почуттю ідентичності» (Grinberg & Grinberg, 1999).

Психоаналітики вважають, що за умови можливості витримувати роботу скорботи ми можемо ставати більш наповненими та збагаченими людьми. Але робота скорботи та сепарація – важкі процеси, які залежать від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів. У відомому висловлюванні Фрейда говориться, що кожен спогад має бути обміркований та відпущений – я думаю, це таке грандіозне завдання, та це нашттовхує мене на думку, що роботу скорботи неможливо завершити протягом життя, іноді це можливо частково в тих частинах, де з'являється ностальгія, до чого ми повернемося наприкінці цієї доповіді. Коли йдеться про залишення свого дому та знайомого фізичного оточення, залучаються всі наші процеси сприйняття. Ми втрачаємо знайомі види, звуки, запахи, смаки, а також усіх людей навколо нас, які утворюють наш світ. І навіть у наш час електронного зв'язку та швидких подорожей міграція все ще є основним фактором руйнації нашого матеріального світу, величезна сепарація від майже всього знайомого.

Туга за батьківщиною. Для ілюстрацію такого безпосереднього потрясіння та гострої туги за батьківщиною я б хотіла звернутися до роману «Бруклін» Колма Тойбіна, який описує досвід молодої жінки Ейліс на основі історичних подій початку 20-го сторіччя. Звичайно, це художня література, але я вважаю опис Тойбіна дуже переконливим.

Ейліс покидає свій дім, свою матір і сестру в Ірландії, щоб знайти роботу у Нью-Йорку. Її батько помер, а два брати вже емігрували в Англію. З роману стає зрозуміло, що можливості героїні в Ірландії були обмежені дуже поганою економічною ситуацією, що піднімає важливе питання: якою мірою людина відчуває себе мігрантом, а якою – вигнанцем.

Тойбін у своїй характерній манері використовує елементи фізичної середовища,

щоб продемонструвати внутрішню боротьбу людини (Toibin, 2009). Він жваво описує трансатлантичний вояж Ейліс, у якому вона й інші пасажери страждають від жахливої морської хвороби на своєму шляху з Ліверпулю до Нью-Йорка. Вхід до ванної Ейліс був заблокований, вона сумувала за своєю матір'ю та сестрою, тоді як набирала обертів її морська хвороба. У її уяві вони б знали, що робити. Її відчай щодо ванної кімнати зростає, коли її охопила діарея та блювота. Вона лежала в бруді та смороді у своєму ліжку, та «рухи корабля набирали жорсткого ритму... здавалося, вони набирали обертів великими зусиллями, майже б'ючись об щось тверде та потужне, що намагалося протистояти їхньому просуванню» (с. 43). Вона чула блювання її попутників та розуміла, що вони перекрили їй доступ до ванної, щоб використовувати ванну самим. Сон і блювання Ейліс змінювали один одне, поки лайнер не досяг спокійних вод, але до їхнього прибуття в Нью-Йорк залишалося ще чотири дні. Мені це здається яскравим описом внутрішньої травми відчуження, нестерпного жахливого страждання та приниження – ударів об щось жорстке та сильне, що заважає прогресу.

Протягом кількох тижнів свого нового життя в Нью-Йорку Ейліс, зайнята своїм новим життям, не думала багато про дім. Її перший гострий епізод туги за домом, схожий на внутрішній досвід морської хвороби, який вона пережила під час подорожі, був спровокований листами, які надійшли від матері та сестри. Вона уявила, як вони їй пишуть, і пригадала свою матір на кухні, її пам'ять захопила картина її власної кімнати, її дому на вулиці Фрайарі, їжі, яку вона їла, і одягу, який вона носила, – «як жахлива тяжкість», «біль у грудях намагався змусити сльози текти по щоках, незважаючи на величезні зусилля, щоб їх стримати». Вона порівнює це з тим, як дивиться, як закривають труну її батька, і думає, що він більше ніколи не побачить світу. Вона відчуває себе ніким, привидом, «ніщо нічого не означає», «ніщо тут не було її частиною». «Вона заплющила очі і намагався придумати, чого чекати з нетерпінням, але виявляється, що немає нічого, «ні найменшої речі», «нічого більше, крім сну», «це було б, якби вона була замкнена».

Вона втратила надію, але зрештою прийшов сон, і вона бачить уві сні вершину пагорба Фрайарі, де розташована будівля суду, і згадує страх серед городян щодо того, що дітей заберуть із сімей, віддадуть у сиротинці через те, що вони пропускають школу, спричиняють проблеми або мають проблеми з батьками. Вона пам'ятає горе під будівлею суду – невтішні матері та невтішні діти. Але у її сні була просто група мовчазних дітей, яких мали вивести за наказом судді, однією з них була вона. Вона усвідомила, що більше не відчуває страху за себе, а радше страждає від того, що бачить страждання своєї матері. Уві сні вона вирушила в подорож, яка тривала, доки вона спала.

Здавалося, сон давав змогу знову ввійти у контакт із проблизком надії у подорожі, але трохи згодом, наступного дня за обідом, вона згадала другий сон про повернення додому. «Вона літала як наче на повітряній кулі над спокійним морем у спокійний день. Унизу вона бачила скелі в Куш-Геп і м'який пісок у Баліконігарі. Вітер гнав її до Блеквотера, потім до Баллага, потім до Монагера, потім до Вінгар-Гілла й Енніскорті. Вона настільки була захоплена спогадами про цей сон, що офіціант за стійкою спитав її, чи в неї все гаразд». Потекли сльози, і все, про що вона могла думати, були її втрати та довга ніч, яка чекала на неї попереду. Вона була зовсім одна в кімнаті, яка не мала до неї ніякого відношення. Ця ніч була найгіршою, яку вона коли-небудь провела у своїй «гробниці-спальні», у будинку, який вона ненавиділа, з усіма «думками, які приходили, коли вона лежала без сну, і снами, які приходили, коли вона спала».

Вона думала про своє становище: «Це як пекло», тому що вона не бачила йому кінця, як і почуттям, що воно принесло, але ця мука була такою дивною, усе це відбувалося в її душі, це було як прихід ночі, коли знаєш, що сонячного світла більше ніколи не побачиш.

І про свою родину вона думала: «Ніхто з них не може мені допомогти». Вона втратила їх усіх. Вони про це не дізнаються, вона не зможе висловити це їм в листі. «Можливо, – подумала вона, – вони ніколи не знали її, ніхто з них, бо якби вони знали, вони б усвідомлювали, як це для неї».

Увесь світ Ейліс повністю зруйнувався – вона не бачила для себе майбутнього і була повністю покинута у світі, який ненавиділа, де для неї не було місця – вона втратила все, а світ навколо неї був невинно поганим. Єдиною втіхою була мрія полетіти на повітряній кулі додому в Енніскорті. Окрім того, у її уяві сім'я покинула її, і вона відчувала, що вони ніколи більше не зрозуміють її, і вони ніколи не могли б цього зробити, інакше вона не була б такою спустошеною. Її внутрішній та зовнішній світи відчувалися для Ейліс однаковими – пустими та ненависними. Її відчай сягав максимального рівня. Жахливе переживання втрати – це не порожнеча, фактично це переживання наповненості ненавистю та відчаєм – нескінченне пекло.

Мелані Кляйн пише, що часто, коли горе переживається на повну, а відчай дуже сильний, любов до всього, що було втрачено, підіймається та людина може почати гальмувати процес відновлення (Klein, 1940). Ейліс на коротку мить переживає цей момент, коли бачить сон про повернення в Енніскорті, але знову його втрачає, та решта роману, яку я не буду тут обговорювати, по суті присвячена повільній та болючій перебудові її внутрішнього світу та знаходженню хороших зовнішніх стосунків та досвіду, який посилить та збагатить її.

Скорбота. Кляйн описує болючий процес відновлення: «Біль, який переживається в повільному процесі відновлення, тестування реальності в процесі скорботи, здається, частково пов'язаний з необхідністю не тільки поновити зв'язок із зовнішнім світом, а отже, постійно заново пережити втрату, але в той самий час і за рахунок цього з мукою перебудувати внутрішній світ, який відчувається в небезпеці руйнації та колапсу» (Klein, 1940).

Фройд протиставляє скорботу та меланхолію, каже про скорботу, що «тестування реальності показує, що любимий об'єкт більше не існує та вона (реальність) продовжує вимагати вилучити все лібідо від прив'язаності до цього об'єкта» (Freud, 1917). Наскільки це важче чи інакше, коли йдеться не про втрату людини, а про цілий фізичний світ та всіх людей у ньому?

Кляйн розвиває ідеї Фрейда про скорботу та стверджує, що скорбота на будь-якій ста-

дії життя містить повторне проживання болю ранньої інфантильної депресивної позиції. Депресивна позиція з'являється, коли розуміємо, що груди, які нас годували, та груди, які нас фруструють, залишаючи сповненим ненависті, належать тій самій людині. Ми відчуваємо суцільний відчай і провину, що зруйнували те, що любимо та сумуємо за втраченим. І саме внутрішній інтерналізований хороший об'єкт дає змогу витримати біль або, як пише Кляйн, «любов до об'єкта бере гору, та людина сильніше відчуває, що внутрішнє та зовнішнє життя все ж таки продовжується, а улюблений об'єкт (у випадку міграції це дід) може бути збережений всередині» (Klein, 1940).

Робота скорботи дає можливість знову і знову опрацьовувати страждання депресивної позиції але, за думкою Кляйн, «ми знаємо, що досвід переживання різних видів болю іноді стимулює розвиток сублімацій або навіть у деяких випадках приносить нові дарунки... Інші люди стають... більш здатними цінувати людей та різні речі, більш терпимими до оточуючих – стають мудрішими... Здається, кожен рух вперед у процесі скорботи призводить до поглиблення стосунків із внутрішнім об'єктом».

А вже не так давно Бріттон узагальнив і розширив перелік процесів, які стосуються скорботи. Він каже: «Схоже, що йдеться про три паралельні процеси. Перший – відкликання емоційного вкладення в об'єкт крок за кроком; кожен крок супроводжується болем. Другий процес – повторна інтродукція первісного улюбленого об'єкта як внутрішньої присутності, заново сформованої образом померлої людини; і третій – символічне представлення втраченого об'єкта та його використання для вшанування пам'яті померлих» (Britton, 2018). Він продовжує: «Усі ці процеси вимагають відмови від чогось, і тому всі вони будуть викликати внутрішній супротив». У чому ж тоді полягає внутрішній супротив скорботі?

Деякі із захистів нам знайомі – укриття на параноїдно-шизоїдному рівні функціонування із його ідеалізацією та знеціненням, у світі абсолютного добра і зла. Наприклад, ідеалізація всього, що було покинуте, та знецінення нової країни чи навпаки; маніакальне запереч-

чення значення міграції або відчуття ностальгії та просто рішучий «рух уперед»; обсессивні стани, де почуття контролюються; соматизація, коли емоційні процеси спроектовані та розташовані в тілі, меланхолія та депресія, де домінують скарги та нарікання, – усе мало бути інакше. Складність мати справу з болем скорботи або той факт, що всі захисти як один постають проти болю є тими факторами, що спонукає більшість людей до психоаналітичного лікування. Так це було і з пацієнтом, про якого я хочу розповісти далі.

Але я хочу додати, що міграція неминуче має елемент героїзму, та Джон Стайнер у своїй статті «Використання та зловживання всемогутністю в подорожі героя» говорить про два виклики на шляху від всемогутнього світу влади, тріумфу та приниження до звичайного світу зусиль людського масштабу (Steiner, 2015). Перший виклик – це покинути й оплакати всемогутність, а другий – поновити стосунки з первинним об'єктом. Я сподіваюся, ви зможете побачити складності мого пацієнта в цих двох питаннях – відмови від всемогутності, а також стосунках із первинним об'єктом.

Клінічна ілюстрація. Мій пацієнт П. – хірург віком за п'ятдесят років. Він переїхав до Великої Британії близько 15 років до звернення до мене. На нашій первинній консультації він був у виснаженому та фрагментованому стані, ледве міг сісти, оскільки в нього була нестерпна біль у спині, він був збентежений, плаксивий і непослідовний. Він розповів мені сон, який передавав його нестабільний психічний стан: він висів на руках із гілки дерева, яке росло над кам'янистою прірвою, а земля була далеко внизу. П. відчував себе абсолютно розбитим, він зруйнував свою кар'єру, своє сімейне життя та, що найбільш нестерпно, – свої стосунки із сином-підлітком. Він був у пеклі, якому не було кінця, так само як Ейліс у романі «Бруклін».

Поступово пацієнт П. облаштувався в аналізі, до чого я ще повернуся, але спочатку я хочу описати вам його захисти проти втрати та скорботи, які контейнували його багато років і ставали все більш крихкими, нездатними його підтримувати, аж поки в нього не стався зрив. Очевидно, що коли люди мігру-

ють, вони беруть себе із собою, тож захисна система П. була з ним і до того, як він покинув свій дім, щоб приїхати до Великої Британії, але переїзд змусив його посилити свої захисти, а також одночасно посилювалися і тиск на них. Таким чином, він опинився в перехідному стані: він був героєм цього світу, повного тріумфу та принижень.

Національна служба охорони здоров'я Великої Британії набирала персонал у рідному місті П. у південній Європі, щоб заповнити посади, на які важко знайти людей, у запущених і бідних районах. Зі звичайних міркувань надії на кращі можливості для себе та своєї родини, а також щоб уникнути деяких труднощів, П. переїхав сюди зі своєю дуже молодю родиною. Він важко працював у складних і незнайомих умовах з командою інших хірургів, які так само, як і він, були найняті на роботу з різних частин світу. Його дружина підтримувала його та дітей, вона вчила англійську мову та справлялася з дивацтвами незнайомої системи освіти для дітей і таке інше. Вони переїхали в краще житло, і ззовні життя не було занадто поганим, але в них не було друзів, вони підтримували традиційний для їхньої батьківщини побут і фактично були ізольовані. Одним із джерел засмучення було те, що ніхто із членів їхніх родин не приїздив до них, як і родина Ейліс, яка, за її відчуттями, не могла знати її чи її біль.

П. отримав провідну посаду в лікарні. Як горда, чесна людина, він важко працював і переживав, щоб зробити все так добре, як тільки міг: він пишався тим, що був кваліфікованим хірургом. За роки роботи його тривога за безпеку пацієнтів і за те, чи правильний його підхід, чи не призведе він до конфлікту з колегами, зростала. Йому також доводилося стикатися з багатьма болючими та шокуючими відмовами, через що він відчував себе небажаним аутсайдером та ізгоєм, нездатним розвиватися у своїй кар'єрі. Фактично ставалося протилежне – найбільше це було очевидним в обмеженні ділянки тіла, на якій він міг оперувати, і він був змушений робити рутинні процедури та контролювати, щоб вони виконувалися достатньо швидко, та листи очікувань звільнялися вчасно. Керівні позиції в лікарні давалися тим, хто навчався у Вели-

кій Британії. Він пам'ятає, як лікар з Ефіопії попереджав його: «Ти ніколи не станеш одним із них». Його жорсткий, прямолінійний обсесивний контроль, який робив його хорошим хірургом, дратував його колег і більше не міг стримувати гнів П. за його приниження. Він не міг більше підтримувати жартівливий поступливий авторитет. Здавалося, одного дня його спина просто зламалася, повторюючи шлях його психічних захисних механізмів. Хвора спина означала неможливість оперувати та функціонувати як хірург, і коли ми зустрілися, він був у «покроковій програмі повернення до роботи», яку він не міг контролювати й підтримувати.

У міру того як нав'язливий контроль П. у лікарні посилювався і не міг уже маскувати повністю його гнів, він став брати участь у спортивних заходах свого сина. Він відвернувся від себе інших батьків і тренерів своєю обізнаністю, контролем і своїм прагненням перемагати, і зрештою його вигнали з клубу, але, що найгірше, він зіпсував стосунки із сином-підлітком.

Під час аналізу зі мною через якийсь час і з великим болем, стражданням і труднощами П. відмовився від того, що він відчував як усе більш принизливу боротьбу, щоб догодити своїм роботодавцям, і пішов на лікарняний. Коли він зіткнувся з тим, наскільки сильно він хворий, він врешті-решт пішов на пенсію достроково й відмовився від своєї медичної реєстрації. Я думаю, що його аналіз допоміг цьому статися контрольовано, і водночас він почав будувати бізнес у своїй рідній країні, працюючи над встановленням зв'язків із деякими практиками безпеки пацієнтів у Великій Британії. Здавалося, його стосунки із сином налагодилися.

Але цей короткий опис не передає болю та боротьби в житті й аналізі П. в цей період. Я багато чула про те, як П. змушував себе йти в лікарню, його ненависть до роботи ночами, його жах перед першим розтином і контроль, який мав бути «на місці», щоб він міг безпечно оперувати. Потрібні були великі зусилля, щоб впоратися із гнівом. Я чула нескінченні деталі про його біль у спині та споглядала його поступове одужання. П. почав приймати той факт, що частково він сам зі своїм обсесивним

контролем був автором свого провалу. Його зростаючий параліч і нездатність ризикувати, а також зусилля, які він докладав, щоб приховати страх перед своєю агресією, призвели до того, що врешті-решт він фактично не міг працювати. Поступово він почав усвідомлювати шкоду, яку завдав собі та своїй родині.

В аналізі П. з'ясувалося, що він справлявся з багатьма життєвими труднощами тим, що був дуже хорошим в усьому – чи то в спорті в підлітковому віці, чи коли спокушав дівчат, чи то як дуже успішний молодий студент-медик і хірург. Він був героєм своїх мрій та уявляв, як він повернеться на батьківщину з тріумфом, на коні, як Наполеон чи Цезар, «не впавши», як він зміг зрештою іронічно зауважити. П. хотів бути більш успішним, ніж його успішний батько, але на своїх умовах – коли злився, чи його чіпляв недостатній інтерес його батька, він думав: «Я хірург, життя та смерть у моїх руках, що ти на це скажеш?» Частково він відчував тріумф над своєю власною вразливістю та своєю потребою у схваленні батьком, але це була не вся історія: він також хотів щось покращити – бути хорошим лікарем означало репаративні можливості, і він старався все більше і більше, поки не прорвалися його тривоги.

За цим всім стояли стосунки П. з його батьком: він відчував, що батько взагалі не цікавиться ним, оскільки батько сам був, як і П., захоплений власним успіхом. П. був наймолодшою дитиною у своїй сім'ї, і він відчував, що мати сумлінна та вислуховує його, але здебільшого вона була стурбована його старшими братами й сестрами та їхнім життям.

Я опишу вам аналітичну сесію з П., де він бореться з болем сепарації, велика частина якої була соматизована, та де він зустрічається частково із своєю провиною за ненависть до свого батька, який за нормального перебігу подій міг би бути фігурою, яка допомагає сепаруватися від матері; а також із його власною всемогутністю та тріумфом.

Сесія. Це було в той час, коли П. знову зрозумів, що він більше не може працювати, та обговорював звільнення з роботи. Його спина дуже боліла.

Він почав із розповіді про жахливу ніч через свою спину, і я могла бачити, що вона боліла,

коли він сутулий повільно йшов у мій кабінет. Він сказав, що минулої ночі спав у позі ембріона і, мабуть, ворухнувся, як раптом його спину «прихопило» (seized up). Біль був жахливим, він виліз із ліжка і спробував розтягнутися на підлозі. Незважаючи на це, він все ж таки вважав, що загалом стало краще, оскільки по дорозі із сесії додому він усвідомив, що йшов зовсім без болю. Але він знав, що біль повернеться, що і сталося, і досить сильно. Потім він розповів чотири фрагменти сну.

У першому він перебував в аристократичному на вигляд місці з великою кількістю накритих столів і людьми, які пили свій післяобідній чай, і він мав також сісти та пити чай. Але люди дивилися на нього та не хотіли, щоб він сідав, але про себе він подумав: «Зате я вчора був з королевою».

У другій частині був танцюрист, який тепер був в інвалідному візку.

У третій частині він був у шкільному класі, де вони робили хімічні експерименти, і стався вибух, тож він пішов відчинити вікно.

В останньому фрагменті він лазив у горах із групою людей, на вибір було запропоновано два маршрути. Один був легкий шлях у село та займав 10 хвилин, а другий – шлях, який вони вже проходили два тижні тому, – був не таким цікавим, але це був маршрут, який він у кінцевому підсумку вибрав.

Можна зрозуміти, що він відчуває, що може звернутися в позі ембріона на моїй кушетці та володіти мною, не тільки як аналітиком, але і як королевою для себе в ті моменти, коли він почувається ображеним, знехтуваним і виключеним.

Він казав мені: «Коли я дійсно хотів донести свою позицію в лікарні та думав, що інші люди дурні, казав, що я доведу свою позицію перед королевою або в програмі BBC Today» (вражаюче посилення на бастиони культури Великобританії).

Я відповіла йому, що стосунки з королевою, які відчуває, а, можливо, і зі мною, в аналізі надають йому особливої могутності.

Тоді він сказав, що не збирається більше дивитися джіу-джитсу по телебаченню. Сподоглядання переплутаних тіл, які котяться навколо, бійка, яка закінчується лише тоді, коли одна людина настільки пригноблена, що

думає, якась її кістка ось-ось зламається. Він повністю в пастці й утримується там, і єдиний спосіб здатися – постукати по підлозі.

Я сказала йому, що він наче відчуває всередині, що або він, або його батько – хтось із них має бути придушеним і пригнобленим.

Він згадав недавній інцидент із батьком, про який я вже чула, де він каже, що бачив диявола в очах батька – це було так жахливо, що він навіть не міг це описати.

Я припустила, що він все своє життя боровся з батьком і з ідеєю, що він може обговорювати прості речі; тому, коли стається, наприклад, вибух у класній кімнаті або виникають складнощі в лікарні, він повністю губиться у своїй боротьбі за владу.

До останнього фрагмента сну в нього виникли асоціації із спогадами про похід у відпустці з гірським гідом – знайомим родини його дружини, – коли дружина врешті-решт вмовила його піти в похід із ним, йому сподобалося. Гід разом із його дружиною забронювали готель, і це була хороша відпустка. Він навіть довіряв йому вести в гори своїх дітей, коли вони були ще досить малими (він описав хороше місце у його рідній країні, де була безпека, задоволення та любов).

Я припустила, що тут, в аналізі зі мною, він стикається з тим, що мусить повторити подорож, оскільки відчуває, що потрапив не на той шлях у своєму житті та не може зійти з нього. Тоді він стає дуже засмученим і прикладає зусилля, щоб висловитися.

Він сказав, що останні пару тижнів він міг говорити з батьком телефоном – батько не передавав одразу слухавку матері й не говорив про погоду. Здається, він вже не пив так багато, і одна з його сестер повела батьків до церкви.

І нехай це було всього кілька тижнів, як вони з батьком розмовляли один з одним і батько не поведився жахливо, це мало значення.

Усе ще засмучений, він продовжував казати, який він безнадійний лікар, оскільки він дійсно вірив, що ситуація його батька була безнадійною і він ніколи не зміниться, але його сестри щось робили, і це призвело до змін, навіть якщо ненадовго, це недовго було важливим.

Коли П. після закінчення сесії вставав із кушетки, було очевидно, що він усе ще відчував біль. Однак, коли йшов, випрямився більше. Я думаю, він відчув, що батько всере-

дині нього відновився, та переживав глибоку провину за свій довготривалий тріумф над ним. Він почувався поганим лікарем, тому що саме цим шляхом у своїй фантазії він атакував та отримував тріумф над своїм батьком.

Психоаналітичне лікування дало можливість П. пережити скорботу про все, що він втратив і зруйнував: свою довгу кар'єру, свою країну та дім, зв'язок із друзями та родиною, свою мову та культуру, а також свої стосунки з батьком і найглибший зв'язок із матір'ю, а також своє місце у її обіймах. Він зустрівся зі своїм страхом майбутнього та тривогою за свою здатність відбудувати щось, використовуючи лікування як «хороший» об'єкт, навколо якого він може поглибити свої відносини з внутрішніми об'єктами.

Згодом під час скорботи П. почав згадувати й сумувати за рідним містом – він описував мені прогулянку містом навесні, згадуючи багато улюблених місць. Мені здавалося, що коли він сумував, він також міг згадати і «з мукою перебудувати свій внутрішній світ» (Klein, 1935; Klein, 1940). На мій погляд, це ностальгія, що базується більше на депресивному стані, а не на сентиментальній одержимості минулим.

Ностальгія. Ностальгію визначають як сентиментальну прив'язаність до періоду чи місця з минулого. Це слово походить від грецького слова *nostos*, що означає «повернення додому», та *aglos* – «біль». Це хронічне відчуття втрати на протигагу гострому відчуттю туги за домом. У психоаналізі ностальгію часто розуміють як частину захисного механізму ідеалізації. Я б назвала це сентиментальною ностальгією, коли минуле або якесь місце ідеалізується.

Я припускаю все-таки, що може також бути ностальгія, пов'язана із зв'язком та з'єднанням більше, як Бріттон описує символічну репрезентацію втраченого об'єкта та її використання для вшануванні пам'яті померлих (Britton, 2018). Я думаю, це фундаментально важливо, особливо в досвіді міграції.

Ейліс із роману «Бруклін», як я згадувала раніше, думала про свою кімнату вдома на вулиці Фрайарі та відчувала проблиск надії, коли мріяла політати на повітряній кулі над рідними краєвидами; мій пацієнт П. через свій сон про гірські маршрути зміг встановити

зв'язок із батьком, якого любив і до якого відчував велику провину через нанесене йому пошкодження. Фізичне відчуття від знайомого місця, запахів, того, що ми бачимо оком своєї душі, допомагає встановити зв'язок із раннім досвідом, коли мати тримала нас на руках, підтримувала та втішала. Це передує цілісним об'єктним стосункам, і я підозрюю, що саме тому ми відчуваємо ностальгію не стільки за людьми, скільки за місцем, їжею та ритуалами.

Американська письменниця Майя Ангелу пише: «Біль за домом живе в усіх нас, – за тим безпечним місцем, куди ми можемо прийти і бути прийнятими без питань» (Angalou, 1987).

Це місце в нашій душі доволі близьке до того, що Кляйн описує як любов та тугу за недосяжним хорошим об'єктом. Мене вражає той факт, що це часто позначається як певне місце, і Гінзберги також пишуть про важливість фізичного середовища, яке набуває сильного емоційного значення.

Філософ Річард Волхейм стверджує, що особиста ідентичність формується через емпіричну пам'ять про минулі та теперішні події і травми та покладається на наявність психічного зв'язку (Wolheim, 1984). Як аналітики, ми могли б назвати це нашим зв'язком із нашими хорошими об'єктами, який допомагає обробити широкий спектр досвіду, забезпечивши внутрішній зв'язок або підтримуючу нитку нашого власного життя, звідки ми прийшли, хоч би яким відмінним від нашого поточного життя воно не було. Міграція неминуче стає розривом або пошкодженням у цій нитці, що якимось чином визнається в переживанні ностальгії, яка виражає глибокий внутрішній зв'язок із тим, що було і чого більше немає.

І невеликий приклад наостанок. Михайло Лермонтов написав приведений нижче вірш у 1831 році, коли він сам був вигнанцем на Кавказі, багато тисяч миль від свого дому біля Москви та студентського життя в Санкт-Петербурзі, став воєнним, як і його батько, дід та багато поколінь до нього. У той час Росія була задіяна в черговій імперській війні. Лермонтов походив з аристократичної сім'ї та по лінії батька, був нащадком поважного воєнного, який мігрував із Шотландії кілька поколінь тому, знову ж таки з аристократичної шотландської родини Лірмутів (Learmouths).

Цей Джордж Лірмут оселився в Москві, отримавши значні воєнні нагороди за захист Москви. Подібно Ейліз з «Брукліну», якій снилося повернення додому через спокійні моря, або моему пацієнту, якому снився інший шлях, Михайло Лермонтов, який ніколи не був у Шотландії, але міг тільки чути про неї у своїй родині з їхніх історій, пише з болем, як наче він був знайомий із землею своїх предків.

Бажання

*Чому я не ворон, не птах степовий,
Що майнув наді мною, прудкий?
Чому я у небі не можу ширять
І саму лише волю плекать?*

*На захід, на захід полинув би я,
Де цвітуть моїх предків поля,
Де в замку пустельнім, в туманах гірських
Тліють кості занедбані їх.*

*На давній стіні – там їх щит гербовий
Та заржавлений меч сталевий...
Я став би літати над мечем, над щитом,
Обмахнув би я порох крилом.*

*Шотландської арфи б торкнув я струну
І збудив би в склепінні луну;
Збудивши її, тільки б сам наслухав,
Як під дахом той гомін вмирав.*

*Про що те маріння, що голос благань
Проти долі твердих рокувань?
Між мною і краєм забутих батьків
Простелилися плеса морів.*

*Останній нащадок по славних дідах
У чужинних марніє снігах.
Хоч тут народивсь, я тут серцем чужий...
О, чому я не птах степовий?*

(Лермонтов, 1831)
(переклад Миколи Зернова)

Цей вірш змушує мене думати, що ностальгія, її символізм і значення проходять крізь покоління та втілюються в культурному багатстві та глибині, яке неминуче привносить рух людей по світу, об'єднаних, як ми всі, резонансом емоційного досвіду.

Список літератури:

- Angalou, M. (1987). *All God's Children need Travelling Shoes*. Virago.
- Akhtar, S. (1999). The Immigrant, the Exile, and the Experience of Nostalgia. *International Journal Applied Psychoanalytic Studies*, 1 (2), 123–130.
- Britton, R. (2018). 'The mountains of primal grief'. In Garvey, P and Long, K. (ed) (2018) *The Klein Tradition: Lines of Development*. Oxon and New York, Routledge, pp. 113–125.
- Freud, S. (1917). Mourning and Melancholia, S.E., pp. 237–258. London, Hogarth.
- Grinberg, L., Grinberg, R. (1999). Psychoanalytic perspectives on migration. In Bell, D. (ed.) (1999). *Psychoanalysis and Culture: A Kleinian Perspective*. London & New York, Karnac Books, pp. 154-169.
- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *IJPA*, 16, 145–174.
- Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. *IJPA*, 21, 125–153.
- Steiner, J. (2015). The Use and Abuse of Omnipotence in the Journey of the hero. *Psychoanalytic Quarterly*, 84, 695–718.
- Toibin, C. (2009). Brooklyn. Viking, London.
- Wolheim, R. (1984). The thread of life, Yale University Press; New Haven, CT and London.

Анотація. У статті розглядається досвід і значення міграції у внутрішньому світі. Стаття починається з літературного прикладу «Брукліну» Колма Тойбіна, який показує вісцеральний і соматичний вплив покидання власного дому в зовнішньому світі заради нового й незнайомого місця, що називається «тугою за домом». Це перегукується з описом Кляйн про зруйнований внутрішній світ, де все стало погано: «Це було схоже на прихід ночі, якщо ти знаєш, що більше ніколи не побачиш денного світла» (Тойбін). Саме в цей момент може розпочатися повільний процес відновлення, який з *бодем* відбудовує внутрішній світ (Кляйн). Я використовую приклад, щоб показати, як в аналізі може відбуватися цей повільний процес відновлення. Захисні механізми, які мій пацієнт П. використовував для підтримки себе протягом усього свого життя, ставали все більш напруженими після втрати свого будинку 15 років тому, поки в нього не стався серйозний зрив. У своєму аналізі П. почав оплакувати все, що він втратив і зруйнував, свою провину за всемогутній контроль і збуджений триумф над батьком, як у своєму зовнішньому світі, так і у своєму внутрішньому світі. Він зіткнувся з тим, наскільки він був архітектором власного падіння, і лікування стало «домом», де він міг зустрітись зі своїми тривогами і страхами щодо того, що можна відновити, а що – ні. Нарешті, я вважаю, що ностальгія – це зв'язок із хорошим об'єктом, домом, який зазвичай виражається через первинні фізичні відчуття, часто пов'язані з місцем, смаком, запахом. Це зв'язок із частковим предметним світом. Психоаналітики часто розглядають ностальгію як ідеалізацію, але я вважаю, що це слізлива ностальгія, яка відрізняється від вісцерального зв'язку із залишком втраченого хорошого об'єкта, хронічного відчуття втрати і горя, «вшанування пам'яті померлих» (Бріттон). Ностальгію можна розглядати як нитку ментального зв'язку, що уможливило формування особистої ідентичності через емпіричну пам'ять про минулі та теперішні події і травми.

Ключові слова: міграція, туга за батьківщиною, ностальгія, втрата, скорбота, внутрішній світ, символіка, зв'язок.

Abstract. This paper addresses the experience and significance of migration in the internal world. The paper begins with a literary example, Brooklyn by Colm Toibin, of the visceral and somatic impact of leaving one's actual home in the external world to go somewhere new and unfamiliar, called 'homesickness'. This chimes with Klein's description of a destroyed inner world where everything has turned bad 'it was like the arrival of night if you knew you would never see daylight again' (Toibin). It is at this point that the slow process of recovery can begin, rebuilding *with anguish* an inner world (Klein). I use a case example to show how in analysis that slow process of recovery can happen. The defences my patient, P., had used to shore himself up throughout his life become ever more stretched against the experience of loss of his home, 15 years earlier, until he had a serious breakdown. In his analysis P. began to mourn for all that he had lost and destroyed, his guilt about his omnipotent control and excited triumph over his father, both in his external world and in his inner world. He faced how much he had been the architect of his own downfall and the treatment became a 'home' where he could face his anxieties and fears as to what could be rebuilt and what couldn't. Finally, I suggest nostalgia is a link to a good object, a home, usually expressed through primary physical sensations often linked to place, taste, smell. It is a connection from a part object world. Psychoanalysts have often seen nostalgia as an idealisation but I suggest that is maudlin nostalgia, which is rather different to a visceral connection to a remnant of a lost good object, a chronic feeling of loss and grief, a 'commemoration of the departed' (Britton). Nostalgia can then be seen as the thread of mental connectedness that enables personal identity to form through experiential memory of past and present events and trauma.

Key words: migration, homesickness, nostalgia, loss, mourning, internal world, symbolism, connection.